

MEDEDELINGENBLAD
 van de
 NEDERLANDSE WERKGEMEENSCHAP
 voor
 INDIVIDUAL PSYCHOLOGIE

26^e jaargang nr. 2 januari 1977

Redactie : G.H. van Asperen, Ede
 L.M.C. Richard-Stuurman, 's Gravenhage

Redactie-
 secretaresse : mw. H.M. de Boer,
 Cruquiusdijk 95, Vijfhuizen N.H.
 tel. 023 - 339060 - toestel 2177
 (m.i.v. 21 januari a.s.)

WEEKEND

"De Stip" organiseert op 12 en 13 februari 1977 een I.P.-weekend in Arnhem. Ton en Theo Schoenaker en de heer Sachs hebben reeds toegezegd lezingen te houden. Het zal een zeer interessant weekend worden! Daar het in een jeugdherberg gehouden wordt is lunch, diner en slaapgelegenheid geen probleem. Voor verdere inlichtingen graag contact opnemen met Alg. secretariaat S.T.I.P., de heer Bernhard Ritchi, Arnhemsestraat 101, Leuvenheim (Gld.). Geen telefoon.

"Er is veel koelheid onder de mensen,
 omdat wij het niet aandurven ons zo hartelijk
 voor te doen als we werkelijk zijn."

Albert Schweitzer.

In de algemene ledenvergadering werden op hun verzoek als lid
aangenomen:

W.J. van Straten-Kupper,
Paltrokmolen 1, Harmelen.

A.H. de Vos-Heekelaar,
Dr. M.L. Kingstraat 27, Landsmeer.

Mw.Dra. A.A.Chr. ten Berge,
Stationsweg 41 g, Oosterbeek.

E.G. Schilder-Oosterheerd,
Albert Cuyplaan 24, Soest .

M. Nijenhuis-Buurman,
Vincent van Goghlaan 28, Woerden.

J.H.M. Simons-Visch,
Stadhouderslaan 44, Soest.

M. Bierens,
Louis Davidsstraat 57, Rijswijk (Z-H).

L. Greven,
Driegaardensestraat 3, Duiven.

A.E. van den Bergh-Tels,
Cannenburg 51, Amsterdam.

G.A.L. Kulker,
Pres. J.V. Wierdsmastraat 390, Hoek van Holland.

L. Kulker,
Koekoekstraat 110, Maassluis.

E. van Kooy-Middeldorp,
Damhertlaan 21, Driebergen.

R. Hagenaar,
Catharinastraat 6, Leiden.

Wij heten de nieuwe leden van harte welkom in de Werkgemeenschap
en hopen hen regelmatig op de bijeenkomsten in Amsterdam te
zullen ontmoeten.

Verkorte inhoud, van de voordracht door de heer C. Peper, maatschappelijk werker bij het Instituut voor Epilepsiebestrijding, gehouden op 16 oktober 1976 te Amsterdam.

PSYCHO-SOCIALE ASPEKTEN BIJ DE BEHANDELING VAN EPILEPSIE-PATIENTEN EN DE INTEGRATIE IN DE MAATSCHAPPIJ.

1 op 150 mensen hebben epilepsie, d.w.z. dat in Nederland ± 80.000 mensen aan de één of andere vorm van deze ziekte lijden, 15.000 hiervan zijn dubbel of meervoudig gehandicapt.

Als oorzaken voor epilepsie, een ziekte die zijn bron vindt in de hersenen, zijn o.a. de volgende te noemen:

1. hersenbloeding	4. hersentrauma
2. meningitis	5. geboortetrauma
3. encefalitis	

Vaak is de oorzaak van het ontstaan van de epilepsie onbekend. Het debuut van de aanvallen kan plaatsvinden in het 1e levensjaar. Heel vaak echter gebeurt dit pas in de puberteit.

Dikwijls treedt de epilepsie dus al op bij jongere kinderen. Dit levert naast de lichamelijke problemen ook psycho-sociale problemen op. Met de ziekte gaan vele ge- en verboden gepaard.

Het kind mag niet zwemmen, fietsen, enz. en gaat een uitzonderingspositie innemen thuis, op school, bij vriendjes, enz.

Het kind treedt in de ziekerol, de ouders of verzorgers in de behoedersrol.

Een en ander kan tot gevolg hebben dat het kind zichzelf als patiënt gaat zien en zich minderwaardig gaat voelen als gevolg van "orgaan-zwakheid".

Het kind krijgt door de behoedersrol weinig letterlijke en figuurlijke speelruimte. Anderzijds wordt het kind ook vaak ontzien, mag veel, "hij heeft al zo weinig", "laat hem maar", enz.

Gevolg hiervan is vaak een recalcitrant gedrag. Het kind schopt tegen alle ge- en verboden aan. Dit is echter wel een goed teken en toont dat het kind zich nog verweren kan. De kans op overcompensatie, met als gevolg overmoedig gedrag, is dan echter groot, er is dan sprake van een psycho-sociaal disfunctioneren.

Van het grootste belang is dan ook, hoe de diverse rollen worden gehanteerd. Hoe verwerken b.v. de ouders hun eventuele schuldgevoelens, het gevoel te kort te schieten, enz.

Bij een psycho-sociaal disfunctioneren zal hulp geboden moeten worden.

Deze kan bestaan uit begeleiding van kind en ouders/omgeving.

Ook kan het kind tijdelijk uit huis geplaatst worden, b.v. door een opname in een Instituut voor Epilepsiebestrijding. Bij een goede hulpverlening zal dan echter ook de thuissituatie begeleid moeten worden.

Veranderingen en ontwikkelingen bij het kind / de patiënt, moeten met de ouders doorgesproken worden. Beiden moeten weer op elkaar afgestemd worden, anders wordt de situatie na een eventueel ontslag weer een puinhoop.

De laatste vijf jaar wordt er veel meer aandacht geschonken aan de psycho-sociale omstandigheden.

Een en ander heeft tot gevolg dat veel volwassen cliënten thans nog zitten in een periode van sociaal disfunctioneren op grond van niet verwerkte processen van de ziekte-behoedersrol. Hier ligt een groot werkterrein voor psychiaters en maatschappelijk werkers, met de moderne inzichtgevende therapieën en methodieken. Dit zijn echter veelal langdurige processen, dergelijke lang ingesleten patronen zijn moeilijk in te voegen in een nieuwe rol.

Wanneer de hulpverlening tijdig op gang komt kan een goede integratie in de maatschappij bewerkstelligd worden.

Een probleem hierbij is het vooroordeel van de maatschappij t.a.v. epilepsie en epilepsiepatiënten.

In de literatuur zijn hiervan talloze voorbeelden, maar ook bevestigingen.

Allerlei instanties, zoals o.a. de Federatie voor Epilepsiebestrijding, proberen dit ongunstige beeld te beïnvloeden door middel van b.v. het beleggen van epilepsiedagen, het geven van goede voorlichting, enz. De cliënt met epilepsie ontmoet dit vooroordeel regelmatig in zijn dagelijks leven, b.v. bij het solliciteren. Hij wordt geconfronteerd met een ongenueanceerde benadering. Men benadert de epilepsie, niet de cliënt met epilepsie. Een en ander pleit voor een individuele benadering. Ieder mens is uniek, dit geldt ook voor de mens met epilepsie. Een goed voorbeeld van individuele benadering is het rijbewijsbeleid. Om het rijbewijs te verkrijgen, moet men aan een aantal voorwaarden voldoen:

1. Men moet 2 jaar aanvalsvrij zijn;
2. Regelmatig medicijnen gebruiken;
3. Regelmatige controle door specialist;
4. Jaarlijks E.E.G.-onderzoek ondergaan;
5. Jaarlijks medisch rapport overleggen aan C.B.R.

Indien aan deze voorwaarden voldaan is, wordt het rijbewijs weer met één jaar verlengd. Hier is sprake van een genuanceerde benadering. Deze kwestie wordt per individu bezien. De verwachting

is dat deze genuanceerde benaderingswijze verder gehanteerd gaat worden bij verschillende aspecten in de maatschappij, waardoor bestaande barrière's worden weggenomen.

ALGEMENE LEDENVERGADERING

A l g e m e n e l e d e n v e r g a d e r i n g
op 13 november 1976 in Krasnapolski te Amsterdam

Deze vergadering werd geopend door de voorzitter, de heer van Asperen, waarna de agenda in snel tempo werd afgewerkt.

Een nieuwe kascommissie, bestaande uit de dames Nieuwenhuis en Schippers, werd benoemd.

Bij de bestuursverkiezing werden de aftredende bestuursleden Strobosch en Hummele herkozen.

De voorzitter, de heer van Asperen, treedt af en stelt zich niet meer herkiesbaar. Gekozen wordt als nieuwe voorzitter de heer von Sassen.

Afscheid en benoeming oude en nieuwe voorzitter komen in het tweede deel van de vergadering en ook van dit verslag, uitvoerig aan bod.

Tot slot feliciteert de heer van Asperen de nieuwe voorzitter met zijn benoeming, waarna hij dit deel van de vergadering afsluit.

Het tweede deel van de vergadering was een verrassing voor de heer van Asperen en stond geheel in het teken van zijn, gedeeltelijke, afscheid.

Mw. Richard biedt de scheidende voorzitter, namens de vereniging, een kado aan en betreft ook Mw. van Asperen in haar dankwoord, waarna zij haar een fraai boekje overhandigt.

Aan de hand en met behulp van een spiekbriefje, neemt de heer von Sassen nu het woord.

Hij staat stil bij de goede eigenschappen van de ex-voorzitter, die hem gedurende al die jaren zo'n uitstekende voorzitter deden zijn.

Het dragen van wat Adler meegaf en het meegaan met de tijd, de gave, het talent flexibel, creatief om te gaan met dogma's.

Na de heer von Sassen neemt dr. Arendsen-Hein het woord.

Hij gaat terug in de tijd, naar het ontstaan van de Werkgemeenschap, toen beiden al lid werden. Er heeft steeds een goed samenspel tussen beide bestaan, ook al ging ieder zijn eigen weg.

Dr. Arendsen-Hein eindigt zijn toespraak met het uitspreken van de hoop dat de heer van Asperen zijn inbreng in de Werkgemeenschap zal blijven houden en mede zal helpen de publiciteit te bevorderen.

Na deze toespraak volgt dan nog een "dialogoog voor twee dames", uitgesproken door Mw. van Emde en Mw. Strobosch.

Hierin werd heel wat uit het verleden blootgelegd, beide dames bleken te beschikken over een uitstekende en welingelichte informatiebron.

Tot slot neemt de scheidende voorzitter dan nog het woord. Hij spreekt zijn dank uit aan de sprekers en vertolkt zijn blijdschap over de aanwezigheid van zijn familie. Een en ander was een grote verrassing.

Hij staat op zijn geëigende, humoristische wijze even stil bij het verleden, waarbij hij enige herinneringen ophaalt.

Hij besluit zijn toespraak met de volgende woorden, die tevens zijn levensdoel vormen:

"De mens zoekt erkenning in de wereld, niet de tegenstelling egoïsme - gemeenschapsgevoel, maar integratie tussen de vrijheid om zelf te groeien in wijsheid, kracht en geluk en de noodzaak om samen te leven, werken, enz.

De bijeenkomst werd besloten met een gezellig, geanimeerd samenzijn.

ADRESWIJZIGINGEN

mw. C.A. Breas naar Barnsteenlaan 53, Utrecht.

mw. A.J.A. Bierens de Haan-v. Delden naar Dortherweg 4, Epse
gem. Gorssel.
tel. 05759-3021

mw. G.G.H. Brunger naar Stichtstraat 11, Amsterdam,
tel. 020-422718

hr.ds. H.J. Voors naar Albrandsmaardsedijk 106, Poortugaal.
tel. 01890-5008

HIER VOLGEN NOG ENKELE UITSPRAKEN UIT VOORDRACHTEN EN REDEVOERINGEN VAN DE HEER G.H. van ASPEREN.

GEHOUDEN TIJDENS ZIJN 30-JARIG VOORZITTERSCHAP DER WERKGEMEENSCHAP.

oktober 1955 : Toespraak tot dr. Ronge:

"Ik weet niet wat psychopatie is, maar ik zou het begrip niet willen missen omdat het zo gemakkelijk is mislukte gevallen erin onder te brengen".

maart 1956 : Uit gemengde berichten:

"De misdadiger heeft recht op therapeutische, reëducatieve, verzorgende bijstand, door de gemeenschap, die daarmee ook zichzelf een dienst bewijst. Door de doodstraf schaadt de gemeenschap zichzelf, enerzijds door een deel van zichzelf te willen vernietigen, anderzijds door het sanctioneren van allerlei duistere gevoelens, die het rechtsgevoel vertroebelen".

mei 1957 : "Zo denk ik graag aan Adler als de man, die bereid was zijn stelsel, zijn leer overal en altijd met vuur te verdedigen, maar voor wie dit stelsel niet doel op zichzelf was geworden, maar middel was gebleven om de medemens te doorgronden en te helpen, de medemens die hij zo zeer liefhad dat hij hem zelfs in de felste tegenstander kon terugvinden".

mei 1969 : Overlijden dr. Ronge:

"Als we in de wereld van de Individualpsychologen, ook in het buitenland, rondkijken, zien we dat een bepaald type overheerst. Het is de mens van het gezonde verstand, van de common sense, van het sociale gevoel, van de bruikbare fictie in de zin van Vaihinger, van het op erkenning door de medemens gebaseerde gevoel van eigenwaarde, van de gecultiveerde relatie, kortom het is de extraverte mens in zijn gezonde, maar ook wel in zijn minder gezonde verschijningsvorm.

Ronge was anders. Hij was meer de man van de

hypothese dan van de fictie, meer de geleerde dan de intuïtieve mensenkenner. Hij koos de I.P. niet in de eerste plaats om haar bruikbaarheid, maar om haar waarheidsgehalte".

- april 1970 : Eenzaamheid:
 "Willen we een goed contact met anderen hebben dan dienen we onszelf en de ander te aanvaarden met mogelijkheden, grenzen en onvolkomenheden".
- januari 1970 : Kongres in New York:
 "Het is duidelijk dat de I.P. zich niet alleen met een eigen problematiek bezighoudt, doch eveneens luistert wat in andere kringen aan de gang is.
 We zijn allemaal mede betrokken in de grote psychologische, psychiatrische en ook sociale problemen van deze tijd. De I.P. interesseert er zich voor, spreekt mee en heeft er een oordeel over".

De jaarvergadering van november 1976, de laatste waarin ik als voorzitter aanwezig was, heeft op mij een diepe indruk gemaakt. In het officiële gedeelte, waar meer leden aanwezig waren dan meestal het geval is, hebben we tot mijn genoegen de verbetering van de statuten kunnen afronden.

Tot mijn grote voldoening is de heer von Sassen, die ik om zijn persoon en zijn kwaliteiten zeer waardeer, mijn opvolger als algemeen voorzitter geworden.

De bijeenkomst na dit officiële gedeelte was voor mij vol verrassingen:

de aanwezigheid van mijn familie,
 de aanwezigheid van zoveel leden,
 de vriendelijke, waarderende, geestige, welgekozen woorden van mensen waarop ik zeer gesteld ben,
 het mij verleende ere-lidmaatschap,
 het geschenk - het is een mooie autoradio geworden -,
 maar vooral de sfeer van vriendschap en geestverwantschap.
 Dit alles heeft mij ontroerd. Ik wil dan ook organisatoren, sprekers, aanwezigen, briefschrijvers en allen die bijdroegen aan het geschenk daar nadrukkelijk voor bedanken.
 Samen met U hoop ik verder te gaan de Individualpsychologie te bestuderen, toe te passen en te verbreiden.

G.H. van Asperen.

AUTOGENE TRAINING

CURSUS van 6 lessen op zeven maandagavonden tussen 29 augustus en half november 1977 door

de heer P. ENGELSMAN, arts te Doetinchem.

PLAATS: Wilhelmina Ziekenhuis, Doetinchem.

TIJD : van 19.30 tot 20.30 uur

(voor vragen is dokter Engelsman een half uur vóór en na de les beschikbaar)

KOSTEN: f. 200,-- (leden van de Ned. Werkgem. hebben voorrang)

OPGAVE VOOR DEELNAME aan de heer P. Engelsman, arts
Groeneweg 2,
HUMMELO (Gld),
tel. 08348 - 1546.

Verkorte inhoud van de voordracht door de heer H.W. von Sassen, uit Zeist, gehouden op 18 september 1976 te Amsterdam.

"Individuele en maatschappelijke gezondheid".

Zin en onzin van maatschappij-kritiek.

De heer von Sassen stelt hiermee een ongemakkelijk probleem aan de orde, dat misschien het best als volgt verwoord kan worden: "Het heeft geen zin individuele therapieën te doen, men moet de maatschappelijke structuren veranderen, die vormen de oorzaken van neurosen en problemen, die individuele hulp oproepen". Wanneer dit werkelijk waar zou zijn, dan is psychotherapie slechts een lapmiddel, waarbij geen oorzaken worden opgelost.

Vornoemd probleem is het gevolg van het sociologisch denkpatroon en toont de controversen tussen vertegenwoordigers van deze wetenschap en de psychologie.

De laatsten zeggen: "pak het individu aan" of ze doen dit, terwijl sociologen pleiten voor het veranderen van maatschappelijke structuren. Bij deze theorie zoekt men dus de oorzaak bij "de anderen", niet bij zichzelf, de verleiding is dus groot deze mening te ondersteunen. Echter, in hoeverre is dit reëel?

Als de stelling dat maatschappelijke structuren de oorzaken van de neurosen zijn, hoe gaat dat dan? Hoe kunnen structuren iets veroorzaken? Wat zijn structuren?

Structuren zijn: organisatievormen, hierarchie, wetten, voorschriften, maar ook: bevoegdheden van mensen in zo'n systeem.

De plaats in het systeem geeft macht. Met structuren wordt vaak bedoeld: machtsstructuren. Veroorzaken deze structuren nu ons gedrag en onze problemen? Zo geformuleerd is dat natuurwetenschappelijk, kausaal gedacht.

In de eerste plaats zal men zich de vraag moeten stellen: "waar komen die structuren vandaan?"

Sociologen hebben geprobeerd het kulturele gedrag van de bevolking van een klein eiland af te leiden uit de omstandigheden. Structuren veranderen betekent, dat mensen die structuren maken, veranderen. Dit wordt in het algemeen gedaan door mensen met machtsposities, groepen, besturen, partijen, enz. Een duidelijk voorbeeld is hier de slavernij. Deze bestond op grond van de opvattingen van de grote meerderheid, die vond dat het zo hoorde, het was altijd al zo geweest! De opvatting dat men zelf de maatschappij maakt, kende men nog niet. Een aantal verlichte figuren ging hier echter over nadenken en bij één hiervan (Harriët Beecher Stowe) leidde dit tot het schrijven van "De Negerhut van Oom Tom". Dit boek veroorzaakte de bewustzijnsverandering van velen, met als gevolg veranderde structuren (=afschaffing van de slavernij).

Er is een beweging van maatschappelijke structuren naar het individu, maar ook omgekeerd, dat wil zeggen wanneer we het kausaal bekijken. Er is een wisselwerking, die men ook in de tijd moet zien. Men ziet vaak dat individuen, die ageren vanuit bepaalde idealen bijvoorbeeld, stuiten op een "weerstand tegen verandering" van een meerderheid die gewend is aan de oude structuren.

In onze ideeën, idealen en ook in de wetenschap lopen we op de werkelijkheid van de institutionalisering van de maatschappij vooruit. Al in de 19e eeuw is er een studie geweest, die aantoonde dat bepaalde wetten, die ingevoerd werden in Engeland, overeenkwamen met ideeën die zo'n 35 - 40 jaar eerder waren opgekomen. Toen waren de latere "prime-ministers" zo tussen de 18 - 25 jaar oud. Pas toen zij en hun leeftijdsgenoten aan de macht gekomen waren en de ideeën veel verder waren verbreid, konden zij de idealen van hun generatie - in gerijpte vorm - beginnen te realiseren. We kunnen dus zeggen: Structuren zijn grotendeels neerslag van keuzen van mensen en mensengroepen in het verleden.

Terugkomend bij de therapie; zodra deze opvattingen gepolariseerd worden, krijgt men opvattingen als: "Het individu veroorzaakt de problemen", of "De maatschappij is de schuldige!"

Waar komen deze opvattingen vandaan?

Prof. Brüll stelde dat ons hele staatsbestel doordrenkt is met de mensopvatting, die men vooral bij Machiavelli aantreft, en die ongeveer als volgt luidt:

Men kan alleen dan een wet of grondwet voor een staat maken, wanneer men ervan uitgaat, dat de mens van nature slecht is en alleen zijn plicht doet, wanneer hij er toe gedwongen wordt. Een heleboel structuren, ook in bedrijven berusten op deze opvatting.

Rousseau beweerde dat het tegendeel waar was: "De mens is van nature goed en is alleen bedorven door de structuren en de beschaving".

Deze theorie heeft veel invloed gehad, bijvoorbeeld op Marx en Lenin (Kapitalisme heeft de mensheid slecht gemaakt).

Rousseau's opvatting was in zijn tijd een verlossing van de druk die een steeds meer veruiterlijkt geloof op de mensheid uitoefende vanwege hun zonde. In alle oude culturen werd beleefd, dat de gemeenschap (stam, volk, geloofsgemeenschap, enz.) de moraliteit vertegenwoordigde, terwijl de enkeling geneigd was persoonlijke begeerten te volgen ("zonde"). De groep moest de enkeling daarvoor behoeden.

Op het ogenblik lijkt de moraliteit van de enkeling hoger te liggen dan die van de staat, men hoeft alleen maar te kijken naar alle wetten die het dagelijks leven regelen. Zeker tot aan de 19e eeuw kende men aan de staat een hoger gezag toe. Het koningsschap bestond bij de genade Gods.

In de loop van de geschiedenis voltrekt zich een opmerkelijk gebeuren, namelijk dat de enkeling steeds zelfstandiger wordt en dat de verantwoordelijkheid steeds meer bij hem komt te rusten.

Tegelijkertijd ziet men hoe de overgeleverde machtsstructuren en wetten die de enkeling in de ideale orde willen persen, niet meer kloppen. De individuen en groepen komen steeds meer in verzet daartegen, terwijl anderen zich aan de oude orde vastklampen (zekerheid). En hoe groter het systeem, hoe moeilijker de weerstanden tegen veranderingen te overwinnen zijn.

Eén karakteristiek van therapie in vergelijking met het veranderen van structuren is de volgende:

In Amerika is een onderzoek gedaan naar de waarde van de verschillende psychologische "Scholen" in de therapie (Adler, Freud, e.a.). Hieruit bleek dat de leer en de methode in feite niet zoveel uitmaakten. De therapeuten met de meeste ervaring doen eigenlijk allemaal ongeveer hetzelfde met de patiënt, ze gaan namelijk meer in op zijn probleem en situatie, en niet hoe hij volgens hun opvatting van gezondheid zou moeten zijn. De "echtheid" b.v. van de therapeut is een van de belangrijkste factoren voor een geslaagde therapie.

Het probleem bij veel politici en theoretici is dat zij veranderingen e.d. die "logisch" zijn en "het goede bedoelen" willen doordrukken, zonder dat zij zich afvragen "Waar zijn we op het ogenblik?"

Waar kan ik aanknopen? Wat is de werkelijke situatie? Wat moeten mensen eerst leren e.d. Pas als men daarvan uitgaat, kan men de te veranderen structuren therapeutisch benaderen. Want ook structuren zijn ziek en vragen om therapie!

De heer von Sassen licht een en ander toe aan de hand van een voorbeeld. Hierbij wordt duidelijk dat structuren alleen dan werkelijk kunnen veranderen, wanneer de mensen die hierbij betrokken zijn, mee veranderen, dus wanneer de verandering in het systeem en de mensen geïntegreerd wordt. In het proces van verandering vindt er ook als het ware een stuk psychotherapie plaats.

Natuurlijk stuit men hierbij wel op bepaalde grenzen. Met name daar waar men ook te maken krijgt met structuren buiten de organisatie. Bij meer autonoom functionerende organisaties kan men door organisatie-ontwikkeling relatief meer bereiken.

Soms gebeurt het dat mensen die inzicht gekregen hebben gedurende deze ontwikkeling, weggelopen uit de organisatie, die in zijn ontwikkeling stagneert, het initiatief van mensen doodt, etc. Zij gaan dan echter met het geleerde elders aan de slag. Ze hebben zich als het ware bevrijd, ze worden creatief, ze hebben gemeenschapsgevoel en stellen: "ik ga wat aan mijn situatie doen!"

Bij dit hele verhaal ging het dus om het principe:

"Hoe kan men mensen en structuren tegelijk veranderen?"

Het antwoord luidt: "Door hen zelf op het spoor te zetten en te helpen hun structuren zelf te veranderen".

Deze werkwijze wint steeds meer veld en er wordt al jaren mee geëxperimenteerd, ook in groter verband, bijvoorbeeld in stadsdelen, de zogenaamde community-development, wat wil zeggen gemeenschapsontwikkeling.

Wat is hierbij het perspectief? De maatschappij wordt steeds "zieker". Het is niet toevallig dat gedurende de laatste eeuw de psychotherapie ontstond. De individuele gezondheid wordt bevorderd door maatschappelijke gezondheid. Hoe gezonder de samenleving, hoe gezonder de enkeling. Omgekeerd, wanneer allemaal neurotische mensen de samenleving maken, wordt deze ook neurotisch.

KEUZE

"Van twee kwaden het beste kiezen; O.K! maar weet dan wel, dat u altijd nog iets "kwaads" heeft gekozen en er daarom geen goeds van kan verwachten."

J.H. Richard.